

Azərbaycan multikulturalizmi bu gün dünyada mədəni zənginlik modeli sayılır

Müsahibimiz AMEA-nın həqiqi üzvü, birinci dərəcəli dövlət müşaviri, Xalq yazıçısı Kamal Abdulladır

Anar Turan

– Kamal müəllim, illər keçdi, ədəbiyyatımızdan, elimizdən böyük isim-lər gəldi keçdi. Bəs bugünkü durum sizi qane edirmi?

– Təbii ki, ümumiyyətlə, ömrümüz-də, ictimai həyatımızda çox gözəl və çox məsuliyyətli, son dərəcə tutumlu illər yaşadıq. Vətən mücadiləmiz 44 günlük müharibə ilə başa çatdı. Xeyir-li olsun millətimiz üçün, torpaqlarımız üçün. Ədəbiyyatımızda, elmimizdə yeni adlar yarandı. Bu təbiidir, zamanın və həyatın təbii axarıdır. Mənə elə gəlir ki, bugünkü durumla bağlı sualın cavabı bir qədər qərribə səslənsə də “Qane edir” – deyərdim. Yəni ədəbiyyatımız da var, ədəbi tənqidimiz də, ədəbi əsərlər barə-də müxtəlif fikirlər söyləyən insanlarımız da. İnsanlarımız kitab oxuyur, sənətlə maraqlanırlar, mədəniyyət əsərləri ilə maraqlanırlar. Sərgilər keçirilir, müsiki əsər-ləri səslənir. Mədəniyyətimiz özünün bü-tün sahələrində inkişafdadır.

Elə güman edirəm ki, Azərbaycan bu gün, həqiqətən də, son dərəcə güclü iqtisadi, siyasi inkişafı ilə yanaşı, eyni zamanda, mədəni, elmi tərəqqisini də yaşayır. Bu, o demək deyil ki, hök-mən hansısa elm sahəsində mütləq bir sıçrayış olmalıdır, hökmən bütün dün-ya bu barədə danışmalıdır. Bəzən biz-də müəyyən elmi institutlarda çalışan mütəxəssislərdən gözləyirlər ki, bunlar nəse sıçrayışvari bir tapıntı, nəse şe-devr əsərlər ortaya qoysunlar. Bu, belə olmur onun da öz vaxtı var. Ona doğru, addım-addım tələsmədən son dərəcə böyük bir hazırlıq işləri görə-görə get-mək lazımdır.

– Siz cəmiyyətdə, ilk növbədə dil-çi-alim, ədəbiyyatşünas kimi tanındı-nız. Amma siz həm də dəyərli ədəbi əsərlərin müəllifisiniz. Nə vaxt hiss elədiniz ki, həm də yazıçısınız?

– Vallah, bu, deyəsən, əgər səhv et-mirəmsə, 8 yaşında baş verdi, çünki ilk şeirimi mən o vaxt yazmışdım. Söhbət ondadır ki, bir uşaq orta məktəbdə şeir yazırsa, özünəməxsus bir iddiası olur. O iddianı yavaş-yavaş həyat tənzimləyir, başqa sözlə, həyat onu sürtür, dəyişir, eşir-əliyir və gəlir sənin öz real cizgilə-rinə çevrilir. Sən öz real cizgilərin içindən görünməyə başlayırsan. Məndə də belə oldu. Özümü deyim ki, bir yazıçı kimi hiss edirəm, ya bir alim kimi hiss edirəm –məndə belə şeylər yoxdur. Kim kənar-dan nə şəkildə görürsə– eləyəm.

– Sizin nəsilə mərhum alimimiz Xudu Məmmədovun “Qoşa qanad” baxışına bir sevgi gördük. Sizcə, bu gün o “Qoşa qanad” baxışı aktualdır-mı?

– Çox dəyərli bir ziyalımız, alimimiz olan Xudu Məmmədov Məmməd Əmin Rəsulzadənin “Əsrimizin Siyavuşu” əsə-rini qoşa qanada bənzədirdi. Mənə elə gəlir ki, Xudu müəllimin sözlərində bö-yük həqiqət var. O, gözəl bir bənzətmə ilə bizim elmimizin, mədəniyyətimizin qoşa qanad durumunu izah edib.

– Cəmiyyətdə belə bir qənaət var ki, alim sırf elmlə məşğul olmalıdır, yazıçı da ədəbiyyatla. Elə ki, məmur oldular, yaradıcılıqda bir baryer ya-ranır. Amma siz fəaliyyətinizlə bunun əksini sübut etmişiniz. Məmur kimi də uğurlar qazanmışınız, alim kimi də, yazıçı kimi də.

– Zənnimcə, bu, insanın özündən asılıdır. Mən harada olmuşamsa o is-tiqamətdə çalışmışam ki, bildiyimi ya-radıcı şəkildə reallaşdırım. Beynimdən keçənləri reallaşdırmaq həmişə mənim arzum olub. Bu mənada mən, məsələn, universitetdə çalışmışamsa kafedra mü-diri kimi, rektor kimi də buna bir məmur-luq deməzdim. Çünki universitetdə rek-tor da haradasa yaradıcı bir işdir.

– Amma siz həm də ölkə Preziden-tinin müşaviri olmusunuz.

– Bəli, cənab Prezidentin müşaviri ol-dum. Dövlət başçısı bizim qarşımıza elə dəqiq, Azərbaycan üçün vacib və faydalı tövsiyələr və vəzifələr qoyurdu ki, onları yerinə yetirmək üçün məmur olmaq lazım deyildi. Cənab Prezident bizim həmin is-tiqamətdə yaradıcı şəxs kimi fəaliyyətimizi də tənzimləyir.

– Bu yaxınlarda siz hörmətli alimi-miz Rafiq Əliyevlə həmmüəllif olaraq “Dədə Qorqud dastanı və qeyri-səlis məntiq” əsərini çap etdirdiniz. Qə-ribədir, qeyri-səlis məntiq deyəndə, əsasən, texniki fənlər – riyaziyyat, fizika, elektrotexnika nəzərdə tutulur. Siz bəddi-bioloji yaradıcılıqla qeyri-səlis məntiqin əlamətlərini görürsü-nüz.

– Mən sizə bir şey deyim, bunu Rafiq müəllimdən eşitmişəm – o, bizim böyük alimimiz Lütfi Zadə ilə yaxından tanış idi, onun bir növ mənəvi-elmi varisi də sayılır – deyir ki, qeyri-səlis məntiqin so-sial elmlərə tətbiq olunmasını Lütfi Zadə özü arzu edirdi. O, bu nəzəriyyəni sosial elmlər üçün nəzərdə tutmuşdu. Təəssüf ki, sosial elmlərdən əvvəl müəyyən in-formasiya nəzəriyyəçiləri, informatiklər,

kibernetiklər, başqa mühəndislər başla-dılar o nəzəriyyənin prinsiplərini dəqiq elmlər istiqamətində işlətməyə və müəy-yən iqtisadi nailiyyətlərə də nail oldular.

Doğru qeyd edirsiniz ki, biz ilk dəfə olaraq Rafiq müəllimlə “Kitabi-Dədə Qorqud”a üz tutduq. Oğuz türklərinin ən qədim abidəsi olan bu dastan bu is-tiqamətdə bizə çox gözəl örnəklər verdi. Məsələn, qeyri-səlis məntiqin əsas ruhu, canı ondan ibarətdir ki, bir növ onun mənəvi azadlığını göstərmək üçün im-kanlar verir. Onun seçim imkanının ge-nişliyini göstərir, dünyanı daha obyektiv, daha real şəkildə görmək üçün şərait yaradır. Onun qarşısında duran Aristotel məntiqi vaxtikən əgər dünyanı iki rəngdə: ağ və qara rənglərdə görürsə, qeyri-səlis məntiq rəngli televizorda olan kimi dün-yanı onun bütün çeşidli rənglərində gör-məyə çalışır.

Ağ və qaranın arasında sonsuz say-da- ağımtıl, ağabənzər, qaramtıl, qarava-ri və s. kimi rənglər var. Biz onları bəzən görmürük, hətta görürüksə də onları ifadə etməkdə çətinlik çəkirik. Çünki bizim di-limiz bizim şüurumuzdan həmişə arxada qalır. Bu mənada, Zadənin qeyri-səlis məntiq ideologiyası ondan ibarətdir ki, in-san sanki mütləqiyyət dövründən beyni, şüuru ağ və qaraya bölünür. Ağ, ya qara, bu, bir mütləq anlayışların hakimliyi döv-rüdür. Elə bil, dağ çayıdır burula-burula gəlib birdən böyük bir dənizə yaxud da, okeana qarışır.

Bu mənada qeyri-səlis məntiq bizim əcdadlarımızın təsəvvüründə özünü göstərirdisə və “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında da öz əksini tapırdısa, bu o deməkdir ki, bizim əcdadlarımız demok-ratik düşüncəyə malik olublar. Həmin demokratik düşüncə özünün ərsəyə gətirdiyi dastanda öz əksini tapıb: nə ölüdür, nə diri. Aristotel deyirdi ki, ya ölüdür, ya diri, amma nə ölüdür, nə diri. Bəlkə bu komadadır? Koma ölü ilə diri arasında bir haldır. Aristotel iki əkslik arasında 3-cünü istisna edirdi. Üçüncü ola bilməzdi. Qey-ri-səlis məntiq isə onun içinə 2-ci, 3, 4, 5-cini də gətirə bilir ki, Dədə Qorqud das-tanında bunu kifayət qədər nümunələrinə rast gəlinir.

Küçücük ölüm adlı bir anlayış var. Salur Qazan, Qan Turalı küçük ölümə düşər olurlar. Bu, nə deməkdir? Elə bərk yatırlar ki, onları oyatmaq mümkün olmur. Düşmən gəlir, onları öldürmək ərafəsinə çatır, qəhrəmanımız yatır. O zaman Oğuz igidləri yeddi gün, yeddi gecə yatardılar. Bunun adına küçücük ölüm deyilirdi. İndi-ki tibbi dillə desək bu komadır. Yəni üçün-cüdür nə ölüdür, nə diri. Bu cür misallar Dədə Qorqud dastanında kifayət qədər var. Biz bunları üzə çıxarıyıq. Baxın se-çim iki idi: ya ölü, ya diri. Amma indi koma da girdi araya neçə oldu seçim? Təbii ki, üç. Elə məqamlar var ki, orada 4-cü 5-ci hallar da var. Deməli, seçimin imkanı bö-yüyür, genişlənir. Bu, nəyi göstərir? Bu, bir başa demokratik yanaşmanın siqlə-tini göstərir. Yəni məsələyə mütləqiyyət, diktatura şəklində deyil, məsələyə daha yumşaq obyektiv aləmə olan kimi yanaş-ma cəhdimiz var.

– **Yəni, qısa, əcdadlarımız, baba-larımız qeyri-səlis də düşünülər?**

– Yox, mən deməzdim ki, qeyri-səlis düşünülər. Orada Aristotel məntiqinin də öz yeri var. Bunun da öz yeri var. Babalarımız, əcdadlarımız ən azından dünyanı olduğu rəngarənglikdə görmək arzularını ortaya qoyublar.

– **Siz Bakı Slavyan Universitetində rektor olmusunuz. Sizin rəhbərliyi-nizlə universitet ilk dəfə olaraq, bir ali təhsil ocağı qəlibindən çıxıb mədə-ni mərkəzə çevrildi. Xarici ölkələrdə Slavyan Universitetinin Azərbaycan dili mədəniyyət mərkəzləri açılırdı. İndi Azərbaycan Dillər Universitetinin rektorusunuz. Bu ənənə davam edir-mi?**

– Bakı Slavyan Universitetində əsa-sı qoyulan o ənənələr ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən tövsiyə olunmuşdu ki, Bakı Slavyan Universiteti slavyan dün-yasını əks etdirməlidir, onunla əlaqələr qurmalıdır. Slavyan ölkələri ilə münasi-bətlərini qurmalıdır, o ölkələrin univer-sitetlərindəki mötəbər şəxslərin gəlişini təşkil etməlidir. Tələbə mübadiləsi apa-rılmalıdır. Universitetdə biz türk mərkə-zi də açdıq. Mənə elə gəlir ki slavyan dünyasını, türk dünyası olmadan, türk dünyasını da slavyan dünyası olmadan öyrənmək mümkün deyil. Bunların ikisi hökmən bir-birini tamamlamalıdır.

Doğrudur, başqa ölkələrdə də Azər-baycan dili mədəniyyət mərkəzləri açılır-dı. Bizdə olduğu kimi, tutaq ki, bolqar dili dərslərimizdə bolqar mədəniyyətini təb-liğ etmək üçün müəyyən işlər görürdük-sə, Bolqarıstanın paytaxtında, Sofiya Universitetində Azərbaycan dili mərkəzi açmışdıq. Eyni zamanda, Rusiyada Ye-katerinburq Universitetində Azərbaycan dili mərkəzimiz var idi və ilaxır.

Əlbəttə, bu ənənələr indi də Azər-baycan Dillər Universitetində davam etdirilir. Bu gün burada 20-dən çox dil öyrənilir. Onların hər birinin bir mərkəzi var. Və bu dil mərkəzlərimizdə biz işimizi elə qurmağa çalışırıq ki, güzgüvari şək-il-də həmin ölkələrdəki universitetlərdə də Azərbaycan dili və mədəniyyəti və yaxud da Azərbaycan dili və multikulturalizm mərkəzlərini açə bilək. Bu şəkildə Çində, Rusiyada, Serbiyada, Ruminiyada belə mərkəzlər fəaliyyət göstərir. Macarıstan, BƏƏ və bir sıra başqa ölkələrdə də bu istiqamətlər üzrə işlər görülməkdədir.

– **Multikulturalizm, tolerantlıqla bağlı sual vermək istəyirəm. Necə dü-şünürsünüz, bizim xalqın o dəyərlərə bağlılığı nə dərəcədədir?**

– Bilirsinizmi, Prezident İlham Əliyev multikulturalizmi Azərbaycanın dövlət siyasətinin bir komponenti etdi. Bu ulu öndərdən gələn bir tövsiyə idi. Ulu öndər Azərbaycan multikultura-lizminin siyasi bazasını hazırlamışdı. Yəni Azərbaycanın müxtəlif bölgələ-rində yaşayan xalqlara münasibətini elə əks etdirirdi ki, o münasibət bizim siyasətmizin aparıcı ünsürünə çevrilirdi. Bunu çox böyük bir siyasi uzaqgörən-liklə Prezident İlham Əliyev davam et-dirdi. Və Azərbaycanda multikulturalizm təntənəsini xalqımıza da, bütün dünya-ya da yaşatdı.

Baxın multikulturalizm ili qeyd olun-du, Bakıda Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi fəaliyyət göstərməyə başladı. Və bu gün Azərbaycan multikulturalizmi bütün dünyada qəbul olunan bir model-dir. Azərbaycanda yaşayan xalqlar, bü-tövlükdə, Azərbaycanın gücüdür. Bunu ulu öndər deyirdi. Yəni Azərbaycanın gücü bizim, Azərbaycan xalqlarının ha-mısının bir yerdə gücüdür. Bax, budur multikulturalizmin dayaq nöqtəsi. Və bir də Prezident İlham Əliyev bunu həmişə vurğulayırdı. Azərbaycan multikultura-lizminin tarixə gedən qədim kökləri var, qaynaqları var.

Ədəbiyyatımızda, mədəniyyətimiz-də bu qaynaqlar var, ictimai-fəlsəfi fikir tariximizdə də var. Bu qaynaqlar bizim klassiklərimizin, böyük sənətkarlarımız-ın əsərlərində də özünü göstərir.

Biz çox zaman bu misraların üzə-rindən asanlıqla keçirik, amma aləmin qəmdən xali edilməsi nə deməkdir? Təsəvvür edirsinizmi, 16-cı əsr bir Azər-baycan şairi. Əslində, o, bir renosans şairidir. Biz Da Vinçidən, Rafaeldən da-nışırıq, görkəmli möhtəşəm simalardan danışırıq və çox zaman unuduruq ki, onların Qərbdə təbliğ etdiyi o humanist dəyərlər Azərbaycanda da təbliğ edilib.

Azərbaycan şairləri tərəfindən təb-liğ edilib. Füzuli aləm deyəndə o bütün insanları nəzərdə tuturdu. Ağı, qaralı, sarılı bütün insanları. Bu, özü multikul-turalizmin himnidir desək, səhv etmərik. Yəni Füzulidən, Nizamidən, Nəsimidən gələn multikultural dəyərə malik misra-lar, ölməz deyimlər Azərbaycan multi-kulturalizminin ulu öndər və İlham Əliyev tərəfindən siyasi bir istiqamətə çevrilmə-sinin əsas səbəbi oldu.

– **Deyirsiniz ki, “Dədə Qorqud”da Təpəgöz suyun qabağını kəsmişdi. Basat gəldi Təpəgözü öldürdü, suyun qarşısı açıldı. Suqovuşan su anbarı-nın azad edilməsini də buna bənzət-mək olar. Çağdaş ədəbiyyatımız bu qəhrəmanlığı necə bədiiləşdirir?**

– Təbii ki ədəbiyyatımız ölkəmizin sülh siyasətini dəstəkləməli və ona arxa durmalıdır. Qarabağ müharibəsi ilə bağlı bəzi əsərlər yazılıb, diqqətəlayiq əsərlər var, filmlər çəkilib.

Amma prinsip etibarilə, Qarabağ haqqında bizim bu böyük müharibədə, mücadiləməzdə qalib gəlməyimizin əsl təsviri, ədəbi, bədii, mədəni, mənəvi təsviri hələ irəlidedir. Bir müddət keç-məlidir ki, bir az kənardan biz bu ha-disələrə baxa bilək. Bizim o cəngavər-lərimizin dik qayalara dırmaşmalarının ağırlığını, siqlətini duya bilək, onu başa düşək. Onları ora nə qaldırırdı? Onla-rın evi, eşi, ailəsi vardı, bütün bunları arxada qoyub Şuşaya qalxmağa onları nə təhrik edirdi?

Şübhəsiz ki, Azərbaycan Bayrağı, Azərbaycan Himni, Azərbaycan Prezi-dentinin məsuliyyət və kəskinliklə de-diyi sözlər. Onları qayaların üstündən Şuşa şəhərinə və bütün Qarabağa elə bil ki, quş kimi qanadlandırır. Mənə elə gəlir ki, bütün bunları axıra qədər dərk etmək üçün bir ədəbiyyat, bir mə-dəniyyət adamı üçün müəyyən bir vaxt lazımdır. Vaxt lazımdır ki, bunun bütün möhtəşəmliyini biz olduğu kimi qəbul edə bilək. O bizim canımıza hopmalı-dır. Prinsip etibarilə, bu Qələbə təkcə Azərbaycanın Ermənistan üzərində qələbəsi deyildi. Bu saflığın, təmizliyin, doğruluğun, əyrilik, yalan, böhtan üzə-rində qələbəsi idi. Bütün dünya da bunu bu cürə qəbul etdi. Çünki artıq hamı bi-lirdi ki, Qarabağla, Azərbaycanla bağlı problemlər hansı səviyyədədir. Ulu ön-dər əlində, sanki, coğrafiya müəlliminin çubuğu nə qədər xarici ölkə preziden-tinə Qarabağ haradadır, Azərbaycan haradadır, Ermənistan haradadır, dər-sini vermişdi. Bütün bunlar boşa gedə bilməzdi.

Onlar da bunu bilirdilər, bəs qəbul edirdilərmə? Bəli, artıq yavaş-yavaş onu da qəbul edirlər.

– **Maraqlı müsahibəyə görə sağ olun!**